

Agrovoc descriptors: agriculture, farms, small farms, allotments, domestic gardens, urban agriculture, urban areas, towns, sustainability, gardening, europe, usa, canada, australia

Agris category codes: A01, E20, E50

COBISS koda 1.02

Mestno kmetijstvo – oblike in izkušnje

Katja VADNAL^a in Vesna ALIČ^b

Delo je prispelo 7. januarja 2008; sprejeto 5. maja 2008

Received January 7, 2008; accepted May 5, 2008

IZVLEČEK

Problem mestnega in primestnega kmetijstva postaja vse bolj pereč tudi v Sloveniji, tako zaradi širjenja mest v njihovo ruralno zaledje, kot tudi zaradi vse nižje prehranske kompetence prebivalstva. Osnovni namen prispevka je spodbuditi zanimanje za to dokaj novo področje kmetijstva, njegov cilj pa je prikazati stanje na področju mestnega kmetijstva in primere dobre prakse na tem področju v razvitih državah. Mestno kmetijstvo je definirano kot dejavnost, ki je locirana v mestih, velemestih ali metropolah oziroma v njihovem obrobju in obsega pridelovanje/rejo, predelavo in razpečevanje različnih prehranskih in neprehranskih dobrin, pri čemer v veliki meri uporablja in ponovno izrablja človeške in naravne vire, izdelke/pridelke in storitve, ki so na razpolago neposredno v urbanem območju oziroma v njegovi bližnji okolici ter zagotavlja človeške in gmotne vire, izdelke/pridelke in storitve temu urbanemu območju. Ključne determinante mestnega kmetijstva so prostorska, ekonomska, sociološka in ekološka umeščenost v živo tkivo sodobnih mest, ki jo generirajo in utrjujejo potrebe meščanov. Najbolj razširjena modela mestnega kmetijstva sta vrtničkarstvo in lokalno podprto kmetijstvo, uveljavljajo pa se tudi novi, komercialno usmerjeni modeli, kot je npr. SPIN kmetijstvo.

Ključne besede: kmetijstvo, mestno kmetijstvo, trajnostno mesto, vrtničkarstvo, skupnostni vrt, mestna kmetija, Evropa, ZDA, Kanada, Avstralija

URBAN AGRICULTURE – TYPES AND EXPERIENCES

ABSTRACT

An issue of urban and periurban agriculture becomes more and more urgent because of towns spreading into their rural surroundings and because of decreasing nutritional competence of the people in Slovenia. The basic goal of the article is to stimulate an interest for this rather new area of agriculture, while its' aim is to present state-of-art in the field of urban agriculture, as well as examples of good practice in the developed countries. Urban agriculture is an industry located within (intra-urban) or on the fringe (peri-urban) of a town, a city or a metropolis, which grows and raises, processes, and distributes a diversity of food and nonfood products, using or reusing largely human and natural resources, products, and services found in and around that urban area, and in turn supplying human and material resources, products,

^a Univ. v Ljubljani, Biotehniška fak., Odd. za agronomijo, Jamnikarjeva 101, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, dr., univ. dipl. inž. kmet., e-pošta: katja.vadnal@bf.uni-lj.si.

^b Zavod za razvoj kmetijstva in podjetništva, Zvezna ulica 33a, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, mag., univ. dipl. inž. kmet., e-pošta: vesna.alic@gmail.com

and services largely to that urban area. Key determinants of urban agriculture are its spatial, economic, social and ecological incorporation into vivid tissue of modern towns/cities/metropolis that is generated and consolidated by the needs of urban population. The most common models of urban agriculture are gardening and locally supported agriculture, although new commercially oriented models, e.g. SPIN agriculture, are emerging recently.

Key words: agriculture, urban agriculture, sustainable city, gardening, community garden, city farm, Europe, USA, Canada, Australia

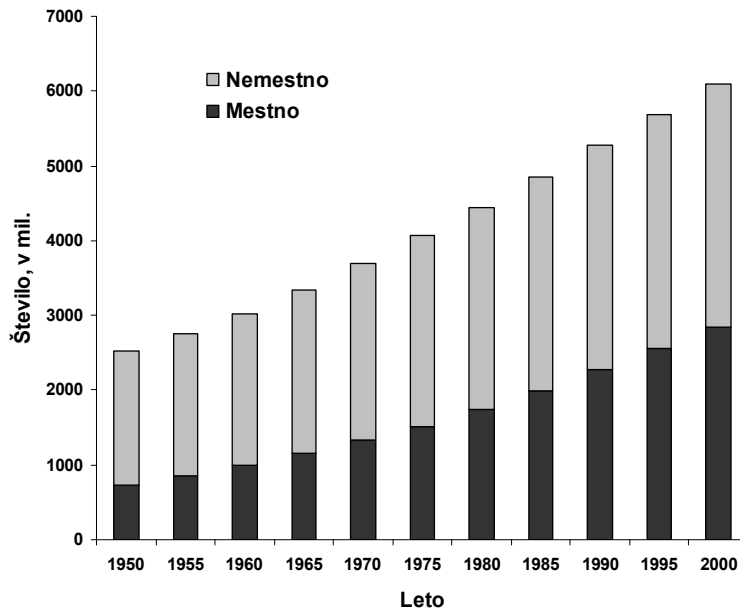
UVOD

Dvajseto stoletje je bil čas nagle urbanizacije. Leta 1900 je v mestih živelo 13 % vsega svetovnega prebivalstva, leta 1950 29 %, leta 2000 pa že 47 %. Leta 2007 naj bi število mestnega prebivalstva prvič v zgodovini preseгло število ne-mestnega. Leta 2030 pa naj bi v mestih živelo 60 % vsega svetovnega prebivalstva oziroma 4,9 milijarde ljudi (UN, 2006).

Nagla urbanizacija je značilna predvsem za drugo polovico dvajsetega stoletja. V obdobju 1950-2000 se je število mestnega prebivalstva v svetu skoraj početrilo (indeks 2000/1950=389), medtem ko se je skupno število prebivalstva povečalo za nekaj manj kot dvainpolkrat (indeks 2000/1950=242) (UN, 2006). Zato je to tudi čas, ko se je pojavil problem trajnostne urbanizacije. Na to, da gre za zelo resen javni problem sodobnosti in prihodnosti, je prva opozorila Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju leta 1992 v Agendi 21, s katero je bila sprejeta tudi zaveza, da bodo nacionalne in lokalne oblasti, zasebni sektor in nevladne organizacije v državah v razvoju poskrbeli za boljše upravljanje hitro rastočih mest in da je potrebno razviti primere dobrih praks na lokalnih ravneh, predvsem na področju okoljskih pritiskov in degradacije mestnih središč (UN, 2005).

Štiri leta kasneje, leta 1996, je bila na konferenci v Carigradu sprejeta Habitat agenda, s katero so bili načrtani ukrepi za doseganje trajnostnega razvoja mest. Izhodiščno sporočilo te agende je bilo, da velja naselja načrtovati, razvijati in izboljševati v skladu z načeli trajnostnega razvoja. Pri oblikovanju trajnostnih naselij in ohranjanju ekosistemov, na katerih temeljijo, naj bi imele ključno vlogo znanost in tehnologija (UN, 2003).

V okviru Habitat programa (Program človeških naselij) je umeščen podprogram Mestno in regionalno gospodarstvo, katerega cilj je pospeševanje lokalnega ekonomskega razvoja na podlagi ozaveščanja in usposabljanja osrednjih in lokalnih oblasti na področju razvojnega povezovanja urbanih in ruralnih območij. V ta kontekst sta umeščena tudi mestno in primestno kmetijstvo kot pomembna deležnika oblikovanja mrež trajnostnega razvoja, s posebnim poudarkom na prehranski varnosti (UN, 2007). Pomemben partner pri razvojnih iniciativah na področju (pri)mestnega kmetijstva je tudi Organizacija ZN za kmetijstvo in prehrano.

Slika 1: Gibanje mestnega in ne-mestnega prebivalstva v svetu v obdobju 1950-2000 (preračunano na podlagi podatkov UN, 2006)

V prvih letih razvoja so bili programi mestnega kmetijstva usmerjeni predvsem v reševanje revščine v naglo rastočih metropolah držav v razvoju oziroma nerazvitih držav, kjer so bili v ospredju predvsem problemi odpravljanja lakote, zagotavljanja prehranske varnosti in spodbujanja rabe vseh, v teh mestih razpoložljivih virov. Ob prelomu tisočletja pa so postali enako pomembni tudi programi v mestih, prestolnicah in metropolah razvitih držav, kjer pa so v ospredju potrebe meščanov po stiku z naravo in problemi organskega povezovanja mest s podeželskim obrobjem, v katerega se ta mesta širijo (Madelano, 2001).

Problem trajnostnega povezovanja mesta in njegovega ruralnega zaledja postaja vse bolj pereč tudi v Sloveniji. Tako sta se reševanja tega problema lotili Ljubljana in njena okolica v okviru leta 2002 začetega razvojnega programa »Sožitje med mestom in podeželjem« (Regionalna ..., 2002). Med Slovenci je, enako kot med prebivalci, drugih razvitih držav, vse bolj pereč tudi problem nizke prehranske kompetence, ki se kaže v njihovem »nezdravem«, bolje rečeno dezorientiranem vedenju na področju kupovanja živil in prehranjevanja (Zakotnik Mavčec, 1998). Pri tem pa ne gre toliko za ti. šibek značaj, pomanjkanje samokontrole in discipline sl, kot za izgubljanje stika in s tem tudi vedenja o pridelovanju hrane. Ponudniki hitre hrane, živilska industrija in velike trgovci (super, hiper in mega marketi) vzbujajo pri ljudeh, predvsem otrocih, vtis, da so krave vijoličaste in da korenček že zraste lepo očiščen, zapakiran in pripravljen za uživanje. Zato je znanje o pridelavi in ravnanju s hrano potrebno približati vsakodnevnim situacijam različnih skupin potrošnikov. Pri tem pa ni dovolj, da učenje o prehranski kompetenci vsebuje samo teorijo (uporaba glave), temveč mora vsebovati tudi prakso (uporaba

rok) in čustev (uporaba srca) (Oltersdorf, 2003). Povečanje prehranske kompetence je torej eno od področij, ki spodbuja zanimanje za mestno kmetijstvo v razvitih državah. Razlogov, da se tudi pri nas začnemo bolj sistematično ukvarjati z mestnim kmetijstvom, je torej dovolj. Spodbujanju zanimanja za to, dokaj novo področje kmetijstva, je osnovni namen prispevka.

Cilj prispevka je prikazati stanje na področju mestnega kmetijstva in primere dobre prakse na tem področju v razvitih državah.

MATERIAL IN METODE

Pri pripravi pregleda mestnega kmetijstva v razvitih državah smo uporabili metodo računalniškega iskanja, in sicer: program OVID – Agris, program OVID - Cab Abstracts, WWW Google, WWW Google Scholar, WWW Najdi.si in zbirko Cobiss-Cobib. Iskalna gesla so bile naslednje ključne besede:

- v slovenščini
- mestno kmetijstvo
- primestno kmetijstvo
- mestna kmetija
- vrtičkarstvo
- urbanizacija
- urbanizem
- urbanistično načrtovanje
- trajnostno mesto
- Evropa, ZDA, Kanada, Avstralija
- v angleščini
- urban agriculture
- peri-urban agriculture
- city farm
- gardening, community garden
- urbanisation
- urbanism
- urban planning
- sustainable city
- Europe, USA, Canada, Australija.

REZULTATI IN RAZPRAVA

Definicija mestnega kmetijstva

Prve definicije mestnega kmetijstva so nastale v okviru različnih mednarodnih vladnih organizacij v sestavi Organizacije združenih narodov (OZN). Tako so v okviru Razvojnega programa OZN (UNDP - United Nations Development Program oziroma Program Združenih narodov za razvoj) v devetdesetih mestno kmetijstvo opredelili kot dejavnost, ki uporablja in predeluje naravne vire in mestne odpadke za pridelavo kulturnih rastlin in rejo živali. Trženjsko je orientirano prvenstveno na mestni trg, manj na nacionalne ali globalne trge. Izvaja se na mnogih majhnih in velikih kmetijskih gospodarstvih, ki obsegajo od domačih vrtov z 20 m² ali celo manj, preko majhnih kmetij, ki dosegaajo velikosti okrog 200 m², do velikih kmetijskih gospodarstev, ki pridelujejo na več 10 ha velikih zemljiščih (UNDP, 1996, cit. po RUAFA, 2007a). V istem obdobju je svojo definicijo oblikovala tudi Organizacija za kmetijstvo in prehrano (FAO - Food and Agriculture Organisation) in mestno kmetijstvo opredelila kot pridelovanje hrane na območju mesta. Pridelovanje se lahko odvija na dvoriščih, strehah, terasah in balkonih, na komunalnih vrtovih in v komunalnih sadovnjakih ter na javnih zelenicah, ki niso v rabi. Mestno kmetijstvo se osredotoča predvsem na pridelke, ki ne zahtevajo veliko zemljišč, lahko jih je pridelovati z omejenimi viri in so hitropokvarljivi (zelenjava,

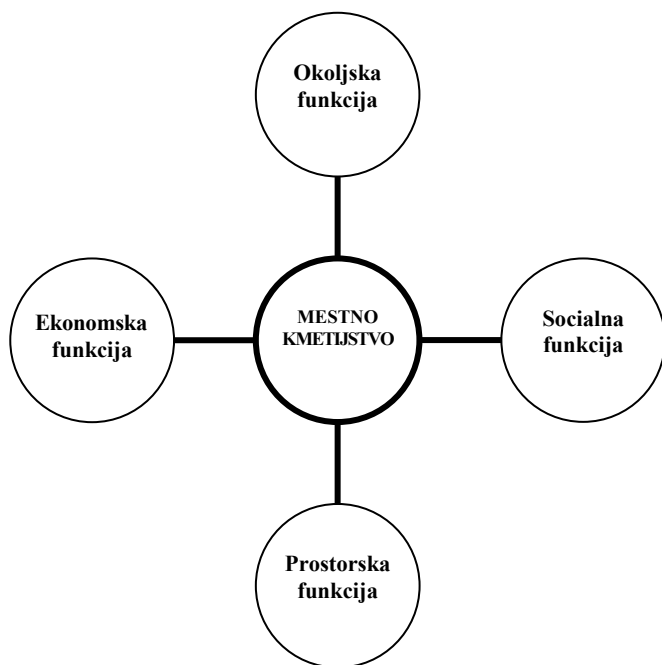
jagodičevje, zelišča, sadje) (FAO, 1996). Koncem devetdesetih so v okviru te organizacije začeli uporabljati nekoliko bolj razčlenjeno opredelitev, ki razlikuje mestno in primestno kmetijstvo. Obe obliki zajemata kmetovanje v mestu oziroma okoli njega, ki z drugimi dejavnostmi, ki tudi lahko zadovoljijo zahteve mestnega prebivalstva, tekmuje za vire - zemljo, vodo, energijo in delo. Mestno kmetijstvo zajema pridelovanje na majhnih območjih v mestih, kot so prazne parcele, vrtovi, obrobki, balkoni in posode, ki jih uporabimo za pridelovanje kmetijskih pridelkov in rejo majhnih domačih živali ter molznic, za lastno oskrbo ali za prodajo na trgih v soseski. Primestno kmetijstvo zajema pridelovanje oziroma rejo na kmetijski enotah v bližini mesta, ki delujejo kot intenzivni delno ali v celoti komercialni hortikulturni ali živinorejski obrati (mleko, jajca) (FAO, 1999).

Fundacija RUAF (RUAF - Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security Foundation oziroma Fundacija Centri virov na področju mestnega kmetijstva in prehranske varnosti) definira mestno kmetijstvo kot pridelovanje kulturnih rastlin in rejo domačih živali v mestih in okoli njih. Mestno kmetijstvo uporablja in predeluje naravne vire in mestne odpadke za pridelavo kulturnih rastlin in rejo živali. Najbolj izstopajoča značilnost mestnega kmetijstva, ki ga razlikuje od podeželskega kmetijstva, je njegova vpetost v mestni ekonomski in ekološki sistem: mestno kmetijstvo je umeščeno v in prepleteno z mestnim ekosistemom. Ta prepletenost vključuje uporabo prebivalcev mesta kot delovnih moči, uporabo tipičnih mestnih virov (organski odpadki za kompost in odpadne vode za namakanje), neposredne vezi s porabniki, neposredni učinki na mestno ekologijo (pozitivni in negativni). Mestno kmetijstvo je del mestnega prehranskega sistema, ki tekmuje z drugimi funkcijami mesta za prostor, in je pod vplivom mestne politike ter mestnih načrtov. Mestno kmetijstvo tako ni ostanek preteklosti, ki bi izginil (mestno kmetijstvo se z rastjo mest krepi), niti ga niso s seboj prinesli priseljenci s podeželja, ki bodo svoje podeželske navade postopno izgubili. Je del mestnega sistema (RUAF, 2007b).

Za ti. uradno definicijo mestnega kmetijstva velja opredelitev, ki jo je podal L. Mougeot. Mestno kmetijstvo je dejavnost, ki je locirana v mestih, velemestih ali metropolah oziroma na njihovem obrobju in obsega pridelovanje/rejo, predelavo in razpečavanje različnih prehranskih in neprehranskih dobrin, pri čemer v veliki meri uporablja in ponovno izrablja človeške in naravne vire, izdelke/pridelke in storitve, ki so neposredno na razpolago v urbanem območju oziroma v njegovi bližnji okolici ter zagotavlja človeške in gmotne vire, izdelke/pridelke in storitve temu urbanemu območju (Mougeot, 2006).

Funkcije mestnega kmetijstva

Ključne determinante mestnega kmetijstva so prostorska, ekonomska, sociološka in ekološka umeščenost v živo tkivo sodobnih mest, ki jo generirajo in utrjujejo potrebe meščanov.

Slika 2: Funkcije mestnega kmetijstva

Potrebe meščanov pa določajo tudi zelo različne vloge urbanega kmetijstva v mestih nerazvitih držav oziroma držav v razvoju in v mestih v razvitih državah.

Preglednica 1: Vloga mestnega kmetijstva v državah v razvoju in v razvitih državah

<p>Države v razvoju (Bruinisma in Hertog, 2003)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • pospeševanje prehranske varnosti in prehrane prebivalcev • prispevek k lokalnem ekonomskem razvoju • zmanjševanje revščine in socialnih nemirov med (socialno) ogroženimi skupinami prebivalcev • prispevek k trajnostnem okoljskem razvoju mesta
<p>Razvite države (Sommers in Smith, 1994)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • izboljšanje dostopnosti in kakovosti (pre)hrane • zagotavljanje dopolnilnega dohodka gospodinjstva • rekreacija in prostočasnih aktivnosti • kultura • izobraževanje

Razvoj raziskovanja na področju mestnega kmetijstva

Preglednica 2: Razvoj raziskovanja na področju mestnega kmetijstva (Mougeot, 2001)

	Sedemdeseta-osemdeseta leta 20. stoletja	Devetdeseta leta 20. stoletja
Vzvodi	<ul style="list-style-type: none"> • znanje (znanstveni problem) 	<ul style="list-style-type: none"> • ukrepanje (javna zadeva)
Odgovorni	<ul style="list-style-type: none"> • posamezniki 	<ul style="list-style-type: none"> • institucije
Pristop	<ul style="list-style-type: none"> • disciplinaren 	<ul style="list-style-type: none"> • multidisciplinaren
Trajanje	<ul style="list-style-type: none"> • kratkotrajno 	<ul style="list-style-type: none"> • trajno
Tip raziskovanja	<ul style="list-style-type: none"> • bazično, deskriptivno, generično 	<ul style="list-style-type: none"> • aplikativno, globinsko, specifično
Načrtovanje in izvajanje	<ul style="list-style-type: none"> • raziskovalec 	<ul style="list-style-type: none"> • participativno
Geografski obseg	<ul style="list-style-type: none"> • lokalno, posamično mesto 	<ul style="list-style-type: none"> • regionalno, več mest
Pridobivanje znanja	<ul style="list-style-type: none"> • omejeno (s pomočjo osebnih stikov) 	<ul style="list-style-type: none"> • bolj široko in globoko (s pomočjo mrež)
Uporaba rezultatov	<ul style="list-style-type: none"> • znanstvene objave 	<ul style="list-style-type: none"> • usposabljanje, svetovanje in ocenjevanje; večciljne javnosti

Preglednica 3: Osnovne značilnosti sodobnega mestnega kmetijstva (prirejeno po Bruinisma in Hertog, 2003)

Indikator	Značilnosti
Vrste proizvodov	<ul style="list-style-type: none"> • Pridelovanje različnih vrst pridelkov (žita, zelenjava, gobe, sadje) ali reja različnih vrst domačih živali (perutnina, zajci, koze, ovce, govedo, prašiči, ribe ipd.) ali kombinacija le-teh. • Pomembno je tudi pridelovanje začimb in zdravilnih zelišč, okrasnih rastlin in drevnin. • Pogosto pridelujejo hitropokvarljive pridelke z visoko dodano vrednostjo.
Vrste ekonomskih aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Pridelovanje, predelava in trženje kmetijskih pridelkov, priprava in ponudba inputov (npr. kompost) ter ponudba storitev (npr. izobraževanje). • Proizvodne enote so pogosto visoko specializirane, prodajna mesta pa so znotraj proizvodnih enot. • Zelo pomembne so tudi interakcije med izvajalci posameznih aktivnosti (tržne verige, proizvodni grozdi). • Pridelava, predelava in trženje so po času in prostoru bolj strnjeni kot na podeželju zaradi manjšega območja in hitrejšega pretoka virov.
Vrste lokacij	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomske aktivnosti potekajo na lastnih, najetih ali javnih zemljiščih. • Odvijajo se na zemljiščih ob stanovanjskih objektih ali na zemljiščih, ki so od njih bolj ali manj oddaljena (vrtovi, tudi vrtovi šol in bolnišnic, nepozidana zemljišča, parki in zelenice, obrobki ob cestah in železnicah in podobno).
Obseg pridelave in uporabljene tehnologije	<ul style="list-style-type: none"> • Bolj kot ekonomija obsega prevladuje združevanje. • Ekonomske aktivnosti izvajajo posamezne družinske kmetije, skupine pridelovalcev ali zadruga ter mikro, majhna, srednja in velika podjetja. • Pri kmetovanju so v rabi tako tehnologije nizkih inputov (integrirano ali ekološko kmetovanje) kot tudi tehnologije visokih inputov (konvencionalno kmetovanje).
Stopnja tržne usmerjenosti	<ul style="list-style-type: none"> • Po stopnji tržne usmerjenosti se pojavljata dva tipa: samooskrbno in komercialno. • V primeru samooskrbnega kmetijstva so pridelki namenjeni porabi v gospodinjstvih pridelovalcev, ki pa eventualne presežke tudi prodajajo. V primeru komercialnega pridelovanja gre za povsem tržno usmerjeno prakso tako po količini kot ekonomski vrednosti. • Pridelovalci tržijo svoje pridelke na domačem dvorišču in z dostavo v domače in druge soseske (zveži pridelki), kot tudi v lokalnih trgovinah in na lokalnih tržnicah, prodajajo tudi posrednikom ali velikim trgovcem (pakirane oziroma ustrezno predelane pridelke).
Vključeni akterji	<ul style="list-style-type: none"> • Pridelovalci praviloma pripadajo nižjim oziroma srednjim slojem, ki si lahko zagotovijo dostop do potrebnih virov (predvsem zemlje in vode). • Revni in priseljenci s podeželja praviloma nimajo dostopa do potrebnih virov.

Bruinisma in Hertog (2003) pa sta izoblikovala sistem indikatorjev, primernih za bazično in aplikativno raziskovanje mestnega kmetijstva, in sicer: vrste proizvodov, vrste ekonomskih aktivnosti, vrste lokacij, obseg pridelave in uporabljene tehnologije, stopnja tržne usmerjenosti in vključeni akterji (preglednica 3).

Pregled mestnega kmetijstva v razvitih državah

Območje srednje in vzhodne Evrope

V letih 1992-2002 je v t.i. tranzicijskih državah srednje in vzhodne Evrope potekala raziskava, katere cilj je bil pregledati stanje na področju mestnega kmetijstva v Bolgariji, na Češkem, v Romuniji, Sloveniji in Rusiji ter prispevati k oblikovanju politik na področju mestnega kmetijstva v ciljnih državah (de Zeeuw, 2003). V okviru projekta so pripravili tudi naslednje konkretne načrte aktivnost na področje mestnega kmetijstva: načrt razvoja trajnostnega kmetijstva in kmečkega turizma na primestnem območju Trojan v Bolgariji, akcijski načrt razvoja mestnega kmetijstva v funkciji povečanja prehranske varnosti mesta v Bukarešti v Romuniji, inovativni model za izboljšanje in razširitve vrtičkarstva v mestu Hradec Králové na Češkem, v procesu participativnega načrtovanja oblikovane stalne ekološke tržnice, ki prinaša konkretne ekonomske koristi kmetom na obrobju Ljubljane in v enakem procesu oblikovane krovne organizacije vrtičkarskih skupnosti v Peterburgu v Rusiji, katere ključni naloge sta sodelovanje pri kreiranju lokalnih politik in načrtov in zagotavljanje potrebnih storitev združenim vrtičkarjem. Rezultate raziskave so strnili v naslednje ugotovitve (de Zeeuw, 2003):

- mestno kmetijstvo je urbani fenomen, kar pomeni, da je integralni del mestnega sistema, ki ga tradicionalno izvajajo avtohtoni prebivalci, ki največkrat prihajajo iz mest, in ne prebivalci, ki se v mesto priselijo s podeželja
- mestno kmetijstvo je sestavni del socialno-kulturne dediščine mest in njihovih prebivalcev ter integralni del mestne krajine.
- mestno kmetijstvo je imelo v tranzicijskih državah v času tranzicijske ekonomske krize ključno vlogo pri zagotavljanju socialne varnosti, saj je mestnim prebivalcem z nižjimi dohodki (upokojenici, nezaposleni) je pomagalo prihraniti pri stroških za hrano
- funkcije mestnega kmetijstva se spreminjajo hkrati s socialno-političnimi in ekonomskimi razmerami; v zadnjih petdesetih letih je doživelo zanimive spremembe od statusnega simbola in dostopnosti za redke srečneže, prek vikend naselij, do socialne varnosti za upokojenice in nezaposlene v času tranzicije do današnje rekreativnih in prehransko-izobraževalnih vlog.
- Pridelava hrane za lastno porabo je še vedno pomembna, saj si večina »mestnih kmetov-pridelovalcev« želi še naprej kmetovati v enakem obsegu kot doslej, mestne oblasti pa podpirajo kmetijsko pridelavo kot vir sveže hrane in kot prispevek k zmanjševanju stroškov za hrano prebivalcev z nižjimi dohodki
- razvoj mestnega kmetijstva zavirajo različni dejavniki, kot so zanemarjanje te aktivnosti s strani oblasti, konkurenca uvoženih pridelkov, »nizka zaščita«

kmetijskih zemljišč in njihovo spreminjanje v stavbna zemljišča, nerazčiščeni lastniški odnosi in namembnosti rabe, težave pri pridobivanju novih zemljišč zaradi zapletenih administrativnih postopkov in slabega delovanja trga nepremičnin, težak dostop do finančnih virov in pomanjkanje ustreznih svetovalnih služb

- postopno narašča pomen »ljubitelskega« vrtarjenja, potreb po »zdрави prehrani« in po estetsko-rekreacijskih odprtih prostorih, saj se s povečanjem življenjskega standarda »vrtičkarstvo zaradi potrebe« umika »vrtičkarstvu zaradi užitka« (vlaga se več časa in denarja v estetski izgled obdelovanih zemljišč in v konstrukcijske izboljšave počitniških hišic)
- nove socialno-ekonomske perspektive za mestno kmetijstvo se kažejo v upravljanju s krajino in v vzdrževanju biodiverzitete (npr. vzdrževanje travnikov, tradicionalne divjadi, pomoč pri zasajanju nasadov, naraščajoči kmečki turizem, pridelava ekoloških in tradicionalnih pridelkov in hrane)
- mestno kmetijstvo lahko opišemo kot kmetijstvo z »nizkimi vložki«, zato so njegovi negativni vplivi na kakovost tal in vode majhni
- razlikovanje med različnimi tipi mestnega kmetijstva pa je zelo pomembno zaradi potreb po specifičnih pristopih pri uvajanju podpornih in regulatornih ukrepov
- nosilci mestnega kmetijstva so praviloma slabo organizirani, kar je posledica politično zgodovinskih razmer v posamezni državi kot tudi relativno velike »neformalnosti« kmetovanja oziroma vrtičkarstva, po drugi strani pa je le-ta vzrok za nizko zastopanost interesov »mestnih kmetov« in vrtičkarjev na ravni odločanja v mestnih občinah, kot tudi za njihov slab dostop do ustreznega znanja in storitev
- načrtovanje in izvajanje politik na področju mestnega kmetijstva je najbolj uspešno, če poteka po metodi participativnega odločanja, kar pomeni da v procesu sodelujejo vsi deležniki.

Sofija

Yoveva in sod. (1999) so analizirali razmere na področju mestnega kmetijstva v bolgarskem glavnem mestu – Sofiji.

Mestno kmetijstvo je pomemben element življenja v Bolgariji že stoletja in je tipično za vsa mesta, vključno z glavnim mestom - Sofijo. Med ekonomsko aktivnimi prebivalci s celotnega območja Sofije je 2 % takih, ki se s kmetijstvom ukvarjajo polni delovni čas. Približno polovica mestnih gospodinjstev se ukvarja s pridelavo sadja, zelenjave in začimb. Samooskrbnih je 14 % gospodinjstev. Kmetijska zemljišča imajo v celotnem ozemlju Sofije kar 41 % delež.

Za mestni predel Sofije sta značilna dva tipa mestnega kmetijstva, in sicer zasebne kmetije in vrtičkarstvo oziroma kmetijska pridelava za potrebe gospodinjstev.

Zasebne kmetije kmetujejo na kmetijskih zemljiščih, ki se nahajajo v glavnem na meji med mestom in sosednjimi vasi. Torej gre za primestno kmetijstvo. Ukvarjajo se predvsem z rejo živali ter pridelavo sadja in zelenjave. Nekatere izmed kmetij delujejo kot majhna podjetja, ki se ukvarjajo tudi s predelovanjem pridelanega.

Vrtičkarstvo oziroma kmetijska pridelava za potrebe gospodinjstev se odvija v treh oblikah:

- zasebno vrtičkarstvo ob stanovanjskih hišah, ki prevladuje tako v središču mesta kot tudi na njegovem obrobju
- zasebno vrtičkarstvo ob počitniških hišicah, ki so od središča mesta oddaljene okoli 100 km
- kmetovanje pod okriljem mestnih oblasti na zemljiščih v lasti mesta, katerih rabo določajo mestne oblasti, in je namenjeno samooskrbi vrtičkarjev in rekreaciji.

V Sofiji in okolici se najbolj pogosto ukvarjajo s pridelavo zelenjave (korenje, krompir, čebula in koleraba). Večje zasebne kmetije pa pridelujejo žita, zelenjavo in redijo živali v nekoliko večjem obsegu. Po podatkih iz leta 1997 je bilo na območju Sofije nekaj na 7 tisoč krav, 9 tisoč koz, 24 tisoč ovac, 21 tisoč prašičev in 219 tisoč piščancev. Priredili so 17 tisoč ton mleka, 6 tisoč ton mesa in 23 milijona jajc.

Pridelke prodajajo na avkcijah, na dvoriščih, na mestnih tržnicah ali preko posrednikov. Vzvod za prihodnji razvoj mestnega in primestnega kmetijstva na območju Sofije vidijo ravno v povpraševanju meščanov po sveži hrani, pridelani na območjih, ki jih poznajo.

Razvite (post)industrijske države

Nizozemska inovativna mreža

Mason (2006) poroča o Inovativni mreži (Innovative Network), ki jo je leta 2000 ustanovila nizozemska vlada. Njen namen je olajšati in pospešiti uvajanje sistemskih inovacij na področju optimiranja učinkov razvoja trajnostnih odnosov med ruralnimi območji, kmetijstvom in zdravstvenimi vidiki prehrane prebivalstva. Mreža deluje samostojno, vendar tesno povezano z raziskovalno sfero, vlado in gospodarstvom. V okviru mreže je lansiranih več kot trideset projektov, od katerih pa se ne pričakuje sto odstotna uspešnost.

Eden od projektov je tudi projekt Nova vas (v kateri lahko živi tudi več kot 16.000 ljudi). V okviru tega projekta želijo ugotoviti, kakšne so možnosti za kombiniranje navidezno nezdružljivih želja na podeželju. Ne gre le za ustvarjanje možnosti za prebivanje na podeželju, temveč tudi za izboljšanje kakovosti podeželja, spoštovanje regionalnih razlik, zagotavljanje potrebnih vodnih virov in načinov za pokrivanje družbenih in kulturnih potreb prihodnjih stanovalcev.

Drugi sklop projektov poteka pod imenom Agripark. V kraju Bergerden na urbanem območju Arnhen-Nijmegen je na 300 ha oblikovan integriran kmetijski poslovni kompleks, ki vključuje tudi predelovalno industrijo in distribucijo. Model izhaja iz podmene, da odpadke ene ali več dejavnosti, kot so perutninarstvo in prašičereja, lahko uporabi kot vir druga dejavnost, kot je pridelovanje zelenjave in gob. Rastlinjaki bodo uporabljali najnovejše tehnologije za pridobivanje energije, na njihovih strehah pa bodo nameščene naprave za zajetje deževnice kot vira vode za splošno uporabo.

London

Petts (2001) je analiziral razmere na področju mestnega kmetijstva v Londonu, Velika Britanija, in njegovi okolici. Na tem območju je mestnemu in primestnemu kmetijstvu namenjenih okoli 15 tisoč ha zemljišč. Londonsko mestno kmetijstvo je usmerjeno tako komercialno kot tudi samooskrbno oziroma rekreativno. Pridelovanje se odvija na komercialnih obratih v mestnem zelenem obroču, na majhnih zasebnih, javnih ali občinskih vrtovih in tudi na balkonih, terasah in strehah. Najbolj pogosti pridelki so sadje in zelenjava, meso, jajca, mleko, med in vino.

Mestno in primestno kmetijstvo je v Veliki Britaniji zelo dobro organizirano. Na nacionalnem in lokalnem nivoju delujejo številne organizacije, ki povezujejo interese ljudi, ki so vključeni v mestno/primestno kmetijstvo (npr. National Society of Allotment and Leisure Gardeners, Common Ground ali Federation of City Farms and Community Garden, Permaculture Association of Britain, Soil Association itd.). Mestno kmetijstvo se vse bolj vključuje tudi v sistem socialnega in zdravstvenega varstva (npr. projekt »Natural Growth, ki poteka v severnem Londonu in je namenjen žrtvam nasilja in »Hilling Gardens, ki je namenjen dolgotrajnim in terminalnim bolnikom).

Oblike, v katerih deluje mestno kmetijstvo v Londonu, so zelo pestre. Komercialni hortikulturi je namenjenih okoli 500 ha zemljišč, na katerih pridelajo okoli 8 tisoč t sadja in zelenjave ter ustvarijo vrednost v višini okoli 3 milijone funtov. Center hortikulture je območje Lea Valley (SV London), kjer delujejo predvsem večje kmetije. Na tem območju poteka pridelovanje že od 18. stoletja. Razvoj so omogočala kakovostna zemljišča, dostopna voda, bližina trga in železnica, ki je s cenanim prevozom premoga omogočila razcvet pridelovanja v steklenjakih (ananas, lubenice, grozdje in breskve) v 19. stoletju. Zaradi davkov (na rastlinjake), industrijskega onesnaženja in cenene čezmorske konkurence je pridelovanje postopoma zamiralo in ponoven razcvet doživelo v drugi polovici 20. stoletja. Leta 1950 je pridelava potekala na 650 ha pod steklenjaki, danes pa na 150 ha. Pri tem pa se je storilnost več kot potrojila. Na območju deluje 200 kmetijskih podjetij, ki obdelujejo od 0,5 ha do 10 ha zavarovanih zemljišč. V steklenjakih je pridelovanje avtomatizirano in poteka po hidroponski tehnologiji. Pridelovalci so povezani v združenju pridelovalcev s področja Lea Valley (Lea Valley Growers Association). Nekatera okrožja v Londonu imajo še vedno v upravljanju svoje kmetije, tako imenovane okrožne kmetije. Tako okrožje Hillingdon razpolaga s 300 ha veliko kmetijo Park Lodge Farm, na kateri je zaposleno 5 delavcev. Na kmetiji je 180 molznih krav, 250 pitancev, koze, osli, konji in prašiči. Pridelujejo tudi krmo.

Čeprav je pridelava komercialno usmerjena, organizirajo tudi obiske šolarjev. Nekatera zemljišča pa oddajajo v najem.

Na območju širšega Londona je na območjih z vrtovi aktivnih okoli 30.000 nosilcev vrtničkarstva, ki se odvija na 831 ha v ožjem Londonu, od katerih jih je 273 ha v neposrednem centru Londona, in 1.776 ha v okolici. V centru je 4 % vrtov v najemu, zato je čakalna lista za parcele zelo dolga (npr. v Islingtonu se čaka na parcelo eno leto). V okolici je v najemu 18 % vrtov. Veliko vrtov je v okolici stanovanjskih hiš. Območja z vrtovi so v glavnem v lasti in upravljanju mestnih oblasti, ki vrtničkarstvo zelo spodbujajo. Okrog 6 % območij z vrtovi je v zasebni lasti. Na teh območjih se obseg vrtov zmanjšuje, ker si lastniki želijo bolj komercialne rabe zemljišč. Tradicionalno se je z vrtničkarstvom ukvarjala starejša populacija z nižjimi dohodki. Danes je med vrtničkarji vse več mlajših, iz različnih etničnih skupin in z višjo izobrazbo.

Mnogi vrtničkarji se povezujejo v združenja, ki zastopajo njihove interese. Nekateri bolj napredni imajo organizirano upravljanje, pobiranje najemnin in pravila. Takšen način omogoča boljšo urejenost vrtov in njihovo kakovostno umeščanje v območje. V Londonu je 8 mestnih kmetij z zemljišči velikosti od 0,25 ha do 2,5 ha. Navadno na njih poteka hortikultura pridelava, pomembna pa je tudi živinoreja. Prodaja poteka neposredno na kmetiji ali v trgovinah. Mestne kmetije imajo dve ključni nalogi: oskrbovanje lokalne skupnosti s svežimi pridelki in pa izobraževanje odraslih in predvsem otrok. Tako so na nekaterih kmetijah razvili izobraževalne pakete z vsebinami, prilagojenimi šolarjem. Mestne kmetije so financirane iz različnih virov, predvsem mestnega proračuna in dobrodelnih fundacij, upravljajo pa jih člani lokalne skupnosti.

Mestni vrtovi so razporejeni po vsem mestu. Na njih gojijo okrasne rastline, zelišča, pogosta pa je tudi pridelava paradižnika. Letno jih obiše 650.000 obiskovalcev, kar je okoli 10 % prebivalcev Londona.

Vsaj polovica od 2,8 milijonov gospodinjstev v Londonu ima lastne vrtove, ki zavzemajo okoli 20 % vsega ozemlja mesta.

Na šolskih dvoriščih so predvsem zemljišča, urejena za igro, v nekaterih šolah pa imajo tudi šolske vrtove, kjer pridelujejo sadje in zelenjavo. Vrtnički so majhni, njihov namen pa je predvsem izobraževalen.

Velika Britanija ima 2.000 avtohtonih vrst jablan. V Londonu so še posebej pogosti javni nasadi jablan, ki jih je 15. V njih izvajajo različne aktivnosti za skupnost, kot so kulturne prireditve, okoljsko osveščanje, letni Dnevi jabolk, pikniki, šolski izleti in podobno.

Območje mesta Sydney, Avstralija

Po mnenju Knowda, Masona in Dockinga (Knowd in sod., 2005) so razvojna razmišljanja na področju mestnega kmetijstva preobremenjena z zgolj eno njegovo razsežnostjo, in sicer prehrano oziroma prehransko varnostjo, kar pa omejuje

razvojni horizont v gospodarsko razvitih območjih sveta. Zato so na primeru območja mesta Sydney razvili nov, alternativni pristop k trajnostnemu povezovanju kmetijstva, mesta, krajine in družbe.

Preglednica 4: Kontinuum mestnega kmetijstva na območju mesta Sydney ter z njim povezane vrednote in koristi (Knowd in sod., 2005)

	Oblike mestnega kmetijstva	Vrednote/koristi
DRUŽBA	Vrtovi ob hišah	Rekreacija, vsi vidiki zdravja, banke semen, dodatna oskrba s hrano
	Skupnostni in občinski vrtovi	Socialna kohezija na podlagi skupnega delovanja, izobraževanje, dostop do hrane, produktivna raba občinskih zemljišč
	Vrtovi na strehah	Skupno delo, blaginja delavca, učinkovita raba prostora
	Šolski vrtovi	Izobraževanje, povezava s kulturo in prakso kmetovanja
PODJETNIŠTVO	Zgodovinski vrtovi	Dediščina, ohranjanje in zbiranje artefaktov, muzejske zbirke, izobraževanje, raziskovanje
	Ljubiteljski vrtovi	Upravljanje z naravnim okoljem, rekreacija, diverzifikacija življenjskih stilov. Dodatni dohodek, pridelovanje za tržne vrzeli, pridelovanje majhnega obsega
	Butični vrtovi, podeželski vrtovi, vrtovi posebnih pridelkov	Pestrost, podeželski odprt prostor, pridelovanje majhnega obsega, specializirano pridelovanje
	Dvorišče kmetije	Denar ostane v lokalni skupnosti; 80 % jih pridobi z 20 % prodaje na kmetiji; ponovna integracija v skupnost; doživetja, izobraževanje, alternativne tržne poti, novi trgi
	Kmetijski (kmečki) turizem	Diverzifikacija virov dohodka; med-dejavnostni vplivi-gostoljubnost, turizem, kmetijstvo, dom/posel na podlagi kmetovanja z dodano vrednostjo; koristi od odnosa pridelovalec-potrošnik
PRIDELOVANJE	Konjenišтво rekreacija konjušnica/trening	rekreacija; vizualna estetika krajine; vzreja čistokrvnih konj; kultura in zgodovina konjenišťva; multiplikacija denarnih učinkov za podporne dejavnosti
	Območje poplavna nižine (tržni vrtovi; mlekarne; proizvodnja šote; sadovnjaki; pridelovanje krme)	Medgeneracijska pravičnost; prehranska varnost; večja inherentna trajnost-tla in talni cikli, dostop do vode, oblikovanje kopnega, biološka pestrost (obrežja, močvirja; odpadne vode in zeleno recikliranje. Hidrološki sistem, mikro in makro klimatski učinki, ločevanje mestnih odpadkov, zeleni pasovi, estetski prispevki k podeželskim skupnostim
	Območja, ki niso poplavno ogrožena (tržni vrtovi; mlekarne; sadovnjaki; pridelovanje krme/agri-gozdarstvo)	Ohranjanje naravnih virov za pokrivanje prihodnjih, mogoče še neznanih potreb in izzivov (n.pr. posledice globalnega segrevanja), kot tudi tehnologij (nanotehnologije); trajnostno mestno kmetijstvo kot orodje upravljanja z naravnimi viri, še posebej v primeru, ko raba zemljišč ustreza trajnostnemu kmetijstvu; kulturna pestrost skupnosti-ljudje z različnim kulturnim in jezikovnim poreklom; ogljikov kredit
	Nadzorovano okolje /visoke tehnologije (vrtnarstvo v pokritih prostorih; drevesnice; perutninarstvo; hlevska prirreja mleka; pridelovanje gob; zavarovano pridelovanje)	Denarni multiplikator za podporne dejavnosti; zveži hitropokvarljivi pridelki, pridelani blizu trga; zmanjšane emisije zaradi krajših transportnih poti, visoka storilnost in učinkovitost, nadzorovani sistemi odpadkov, porabe pesticidov, vode in energije.

Kanadska mesta

Montreal je primer (Sommers in Smith, 1994) uspešnega razvoja mestnega kmetijstva, ki ga podpirajo mestne oblasti. Začetki sodelovanja s strani mestnih oblasti segajo v leto 1975. V najbolj mestnem predelu je preko 100 vrtnarskih območij, od katerih jih mesto vzdržuje 75. Na teh vrtovih je 6.500 vrtičkov. Mesto preskrbi zemljišča, ograje, gnojila, nekaj orodja, prostore za druženje, odvoz smeti in drugo vzdrževanje. Vsakodnevno administracijo opravljajo prostovoljne organizacije (prostovoljci).

Bhat in Kongshaug (2005) pa poudarjata predvsem socialne učinke mestnega kmetijstva (mestnih kmetij, vrtičkov in podobno) oziroma njegov prispevek k družbeni koheziji (vključevanje starejših in etničnih manjšin). Hkrati pa opozarjata na zelo kompleksno motivacijo »mestnih kmetov« oziroma vrtičkarjev, ki jo sooblikujejo socialni, ekonomski, kulturni in zdravstveni motivi ter težnje po kakovosti življenja, ki jih morajo upoštevati načrtovalci mest, če želijo, da bo mesto resnično živelo.

Toronto, Calgary in Edmonton so mesta, kjer je pobuda na področju razvoja mestnega kmetijstva prišla s strani prebivalcev (od spodaj navzgor) in so se ji mestne oblasti priključile šele kasneje. V Torontu mestne oblasti podpirajo samooskrbo s hrano in vsako leto se pojavi 6 do 10 novih, z vrtovi zaokroženih skupnosti. V Vancouvru imajo 26 vrtnarskih predelov z 2.000 vrtovi, ki so nastali na pobudo meščanov. V Viktoriji in sosednjih mestih (Sanitch, Esquimalt, Langford, Oak Bay, in Colwood) je 15 vrtnarskih predelov s 430 vrtovi (Sommers in Smith, 1994).

Modeli mestnega kmetijstva

Vrtičkarstvo

Vrtičkarstvo je ena od rab mestnega prostora in dejavnosti mestnih prebivalcev. Je dinamičen pojav, ki spremlja razvoj mesta in ga poznajo v vseh velikih mestih na svetu. Po podatkih najbolj obsežne raziskave o proizvodnji hrane v mestih, ki so jo izvedli v okviru OZN, se zaradi razvoja drugih dejavnosti in zgoščevanja mest vrtičkarstvo seli in dobiva nove oblike (Urban Agriculture, 1996).

Ker je vrtičkarstvo v Sloveniji najbolj pogosta oblika mestnega kmetijstva, podajamo v nadaljevanju nekaj domačih definicij tega pojava. Vrtičkarstvo je obdelovanje zemljišč ob upoštevanju načel dobrega gospodarjenja z namenom pridelovanja rastlin za potrebe lastnega gospodinjstva (Odlok..., 1985). Vrtiček je zemljišče, ki je vrtnarsko obdelano. Čeprav na mnogih vrtovih gojijo tudi krompir in včasih na robovih posejejo koruzo, lahko vrtičkarsko pridelavo bolj primerjamo z intenzivno zelenjadarsko pridelavo kot s poljedelstvom. Pod pojmom vrtičkarstvo ponekod razumejo tudi gojitev malih živali, ki pa v Ljubljani na vrtičkih ni dovoljeno (Simoneti, 1993). Vastlova (2001) ga definira kot dejavnost obdelovanja zemlje in pridelovanja vrtnin za lastne potrebe na območjih, ki so dislocirana od bivališč.

Vrtičkarji so meščani, ki običajno najemajo zemljo za obdelavo. Vrtičkarstvu se posvečajo različne skupine prebivalcev (Simoneti, 1993).

Glede razvoja vrtičkarstva v Sloveniji velja prisluhniti opozorilom (Vastl, 2001), da je vrtičkarstvo kot dejavnost, kot raba prostora in kot socialni fenomen obravnavano marginalno, nemalokrat celo odklonilno, čeprav je, tudi globalno gledano, proces v stalnem širjenju. Vrtičkarstvo je kompleksen pojav, ki zahteva interdisciplinarno obravnavo, saj hkrati zadovoljuje eksistenčne, fizične, socialne in psihološke potrebe ljudi in ima specifično prostorsko pojavnost. Zato je vrtičkarstvo potrebno priznati kot pomembno prostočasovno dejavnost velikega dela mestnega prebivalstva in ga sprejeti kot prostorsko dejstvo. Pri njegovi strokovni obravnavi je potrebno v največji možni meri omogočiti skladno in sočasno obravnavo prostorskih problemov mesta in resničnih potreb sodobnega mestnega človeka. Vrtičkarska območja je potrebno vključiti v zeleni sistem mesta kot enakovredni del. Načela za načrtovanje in oblikovanje vrtičkarskih območij morajo ostati dovolj odprta, dinamična in prožna. Regulativa s strani mestnih oblasti ne sme biti preveč omejujoča, ker je vrtičkarstvo za ljudi pomemben samoiniciativni in samorealizacijski prostor. V mestni strukturi je potrebno definirati področja za trajno in začasno rabo za vrtičkarska območja. Degradirana urbana območja, mestne praznine in nedefinirane prostore je potrebno preučiti kot možnost začasne rabe za vrtičkarstvo. Vrtičkarska območja naj bodo definirana fleksibilno po vzorcih generičnih jeder, prestrukturiranja, interpolacij, implantantov, adicij (Vastl, 2001).

Zaradi svoje dinamične organske vpetosti v živo tkivo mesta je vrtičkarstvo tisto področje mestnega kmetijstva, katerega razvoj je bistveno povezan s krepitvijo sistema participativnega odločanja, saj gre za kompleksen odločitveni sistem z visoko soodvisnostjo med akterji, kar pomeni, da nihče od njih posamezno ne more peljati/izpeljati ustrezne politike (Cornwall in Jewkes, 1995).

Simoneti in Kranjc (2007) podarjata, da se je vrtičkarstvo v mestih po EU pojavilo že pred sto in več leti kot ena od dejavnosti, ki so spremljale številčno rast mest v času industrijskega razvoja. Danes so vrtičkarska območja prostorsko načrtovana, vrtičkarji pa so povezani v številne, dobro organizirane skupnosti, ki skrbijo za upravljanje in delovanje vrtičkarstva. Zasledimo lahko različne ravni organiziranosti, od društev in forumov do resnih državnih in občinskih služb, pravno podprtih z ustreznimi zakonskimi podlagami, ki omogočajo urejen razvoj dejavnosti. Vsakdo, ki želi v mestu vrtnariti, lahko to počne samo na posebej določenih delih prostora in pod določenimi pogoji. Kot možni referenčni model navajata razmere v Avstriji, kjer je vrtičkarstvu namenjenih okoli 900 ha in se z njim ukvarja okoli 35 tisoč ljudi. Po standardu urejenosti posebej izstopa Dunaj. Vsa vrtičkarska območja morajo biti enotno urejena, komunalni vodi, sistem cest in poti pa skrbno načrtovani vnaprej. Pravila ponekod omogočajo tudi gradnje manjših hiš, garaž ali ureditev bazena, vendar pa se raznolikost objektov lahko giblje samo znotraj natančno določenih pravil, ki jih uporabniki zelo vestno spoštujejo. Kot posebno zanimiv primer navajata tudi vrtičkarsko kolonijo v kraju Naerum na Danskem, ki je zaščitena kot kulturna dediščina.

Lokalno podprto kmetijstvo

Prvi modeli lokalno podprtega kmetijstva ((Community Supported Agriculture - CSA) so zaživel v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v Švici in na Japonskem, od koder so razširili v ZDA v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Izhodiščna ideja je bila v gospodarsko partnerstvo povezati kupce, katerih interes je varna hrana, in kmete, katerih interes je stabilen trg (DeMuth, 1993).

CSA je tako relativno nov socialno-ekonomski model pridelave, prodaje in distribucije hrane, katerega namen je povečati kakovost hrane in kakovost okolja. Preprečuje izgube pridelkov in zmanjšuje finančna tveganja za pridelovalce. Je metoda, primerna za manjše komercialne kmete in vrtnarje, ki svoje pridelke plasirajo na razmeroma znanem (določenem) trgu. CSA je navadno osredotočen na sistem tedenske dostave zelenjave, včasih cvetja, sadja, začimb in celo mleka ter mesnih proizvodov.

Osrednji model CSA temelji na pridelavi hrane visoke kakovosti, ki vključuje ekološke ali biodinamične tehnologije pridelave. Tak način kmetovanja deluje z visoko stopnjo vključevanja potrošnikov in drugih deležnikov, vključenih v sistem, katerega posledica je močna povezanost potrošnik – pridelovalec.

Osnovni predpogoj modela je skupina potrošnikov, ki je pripravljena financirati celoletno pridelavo v zameno za celoletno dobavo kakovostne hrane. Sistem ima mnogo izpeljank, ki vključujejo različne vrste financiranja s strani potrošnikov in različne načine, kako pridelovalci dostavljajo hrano. CSA gradi na naslednjem izhodišču: čim bolj je kmetija celostno vključena v sistem in čim bolj je zagotovljeno njeno financiranje, tem bolj se lahko osredotoči na kakovost in zmanjševanje kala in tako dosega boljše finančne učinke.

V najbolj formalnih strukturah, ki jih zasledimo v Evropi in Severni Ameriki, je glavni poudarek na naslednjem:

- pregleden celoletni proračun za pridelavo točno določene palete pridelkov za vsakotedensko dostavo čez celo leto
- skupen cenovni sistem, v katerem se pridelovalci in potrošniki demokratično dogovorijo glede cen, ki jih sprejmejo s proračunom
- skupinski dogovor o razmerju tveganje – nagrada; potrošniki dobijo pridelke, ki jih kmetje pridelajo, upoštevajoč neugodne razmere.

Potrošniki, ki nastopajo kot posamezniki, družine ali skupine ne plačujejo po sistemu plačila za kg pridelka, pač pa dobijo tedenski izbor in pridelane količine, glede na sezono. Tak način zmanjšuje tržna tveganja in stroške pridelovalcev ter pomeni velik prihranek časa in delovnih ur, ki bi jih porabil za prodajo. Zaradi tega se pridelovalec lahko osredotoči na kakovost pridelka in storitve (dostave). Zmanjšajo se ostanki v sistemu, saj pridelovalci vnaprej vedo za koga in koliko pridelati (Community..., 2007).

Po podatkih organizacije Local Harvest je leta 2005 v ZDA in Kanadi delovalo preko 1.500 takšnih kmetij. (Local....., 2007).

SPIN kmetijstvo

Model SPIN (Small Plot INTensive) kmetijstva so razvili v ZDA, in sicer na kmetiji Somerton Tanks v Filadelfiji (Sullivan, 2006) in na mestnem vrtu Wally's Urban Market Garden, v mestu Saskatoon Saskatchewan SPIN je izrazito tržno usmerjen sistem pridelovanja, predvsem zelenjave, Model je skrbno izdelan skupek izhodišč in procesov in je pravno zaščiten (Spin..., 2007).

Prednosti SPIN kmetijstva so v tem, da omogoča pridelovalcem preoblikovati obstoječe tehnologije pridelovanja v bolj konkurenčno prakso, za katero so značilni nizki kapitalski vložki, okolju prijazne metode pridelovanja, bližina trga in podjetniška načela poslovanja. SPIN kmetijstvo omogoča pridelovanje, ki izpolnjuje potrebe in želje potrošnikov iz mesta in bližnje okolice.

Preglednica 5: Osnovne značilnosti SPIN kmetijstva (prirejeno po Christensen, 2007)

Značilnost	Opis
Majhen obseg zemljišč	Zemljišča, na katerih se odvija tržna pridelava, so manjša kot 0,5 ha. Lahko so v enem ali več kosih. Ni potrebno, da ima kmet na začetku v lasti veliko zemlje, saj ponavadi začne z manjšo količino pridelave.
Načrtno delo	Delo je strogo načrtovano in opravljeno v skladu z načrtom, saj je le tako mogoče doseči, da je vse delo opravljeno kljub velikemu številu dnevnih delovnih operacij.
Kratke in dolge pravilne poti	Sprailne tehnike se razlikujejo glede na dolžino tržnih poti. Pri dolgih sprailnih poteh uporabljajo komercialne tehnike hlajenja, pri kratkih pa ne.
Pridelki višje prodajne vrednosti	Večino zemljišč mora biti namenjenih pridelovanju pridelkov višjih prodajnih vrednosti, najmanj 100 USD na pridelek in gredo.
»Štafetno« pridelovanje	Intenzivno vrstenje pomeni pridelovanje 3 do 4 vrst pridelkov na isti gredi v eni sezoni. Dvojno vrstenje pomeni pridelovanje 2 vrst pridelkov zapored na isti gredi v eni sezoni. Enojno vrstenje pomeni le eno vrsto pridelka na isti gredi v sezoni.
Načrt gredic po načelu 1-2-3	Zemljišča so strukturirana v tri skupine glede na stopnjo intenzivnost vrstenja.
Alokacija zemljišč po načelu 75/25	To načelo določa razmerje med zemljišči, namenjenih pridelovanju pridelkov višje in nižje prodajne vrednosti, s čemer je omogočeno doseganje ciljnih prihodkov in dobičkov ter zagotavljanje likvidnosti.
Organizacija zemljišč	Zemljišča so razdeljena na manjše parcele, ki so široke 2 čevlja ali 60,96 cm (1 čevlj=30,48 cm), kar omogoča rabo motokultivatorja. Na 0,5 ha je tako približno 400 standardiziranih gred, ki vključujejo poti in potrebne dostope. Možne so prilagoditve na tradicionalne, lokalne načine organizacije zemljišč.
Standardizirana velikost grede	Grede so široke dva čevlja oziroma 60,96 cm in dolge 25 čevljev oziroma 762,00 cm (1 čevlj=30,48 cm).

Preglednica 6: Osnovne značilnosti SPIN kmetijstva (prirejeno po Christensen, 2007) (nadaljevanje)

Značilnost	Opis
Ciljni prihodki	S pridelovanjem pridelkov višje prodajne vrednosti (v ZDA več kot 100 USD po rastlini na gredo) in z večkratnim obratom (vsaj trikrat letno) oziroma z intenzivno pridelavo naj bi dosegli ciljnih 300 USD prihodka na gredo na sezono. Ciljni letni prihodek na ha je tako 60.000 USD.
Ekološka pridelava	Tehnologija temelji izključno na ekoloških praksah in zahtevah. Pridelovanje minimalno onesnažuje okolje in je skoraj brez odpadkov.
Pestrost rastlin	Nabor pridelkov je veliko bolj pester kot pri »običajnem« pridelovanju. Nekatere SPIN kmetije pridelujejo v sezoni več kot 100 različnih vrst. Obstajajo pa tudi SPIN kmetije, ki so izrecno specializirane na pridelavo določene rastline.
Podaljševanje sezone ni splošna praksa	Podaljševanje sezone ni običajna praksa, jo pa na nekaterih SPIN kmetijah izvajajo zato, da povečujejo količine in vrste pridelkov ter prihodke.
Neposredno trženje	Nabor pridelkov je prilagojen povpraševanju na lokalnih trgih. Bližina trga zagotavlja neposreden povratni tok informacij in omogoča lojalno in medsebojno povezano skupino potrošnikov.
Pripravljeni paketi pridelkov	Trženjski pristop temelji na sistemu priprave »košare« pridelkov, njihove skupne prodaje in oblikovanja cen »na košaro«.
Komercialne hladilne kapacitete	Komercialne hladilne tehnike so nujne, saj hlajenje pridelkov takoj po spravilu ohranja kakovost, ki je osnova za doseganje konkurenčnih cen. Hlajenje omogoča tudi smiselno dinamiko spravila.
Minimalna mehanizacija in infrastruktura	Najpomembnejša kmetijska stroja sta motokultivator in mobilna hladilna enota. Vso ostalo mehanizacijo in orodja je mogoče kupiti v trgovini z vrtnarskimi pripomočki.
Domače delovne moči	Pridelovanje temelji predvsem na domačih delovnih močeh. Potrebe po najetih dodatnih delovnih močeh je minimalna. Veliko je tudi medsosedske pomoči.
Uporaba obstoječih lokalnih vodnih virov	Za zalivanje in namakanje pridelkov so uporabljeni lokalni viri vode.
Nizka kapitalska intenzivnost	Infrastruktura, zagonski in upravljalški stroški so minimalni. Zato se pridelovalci zelo malo ali sploh ne zadolžujejo.

Christensen (2007) navaja tudi številne primere dobre prakse, od skupine žensk z Univerze Minesota, ki so organizirale v samem kampusu manj kot 1 aker (1 aker =

40,467 arov) veliko kmetijo in vsak teden svojim strankam, glede na njihova elektronska naročila, prodajo pridelke, ki so na voljo, pa do centra za ostarele emigrante v kanadskem mestu Edmonton, Alberta, kjer SPIN uporabljajo pri njihovem usposabljanju na področju mestnega kmetijstva.

SKLEPI

V mestih, tudi metropolah, industrijsko razvitih državah postaja mestno kmetijstvo vse bolj pomembna sestavina njihovega trajnostnega razvoja. Ne gre torej za nostalgijo ali »nemestne« navade priseljencev z ruralnih območij, temveč za sistem potreb meščanov, ki jih generira življenje v mestu samo. Da je teh potreb veliko in da so zelo pestre kažejo tudi zelo različne oblike in modelih, v katerih se mestno kmetijstvo pojavlja: od rekreativnih vrtičkov do pravih, komercialno usmerjenih podjetniških praks. Za razvoj mestnega kmetijstva je ključni vzvod taka regulativa s strani mestnih oblasti, ki bo uspela tradicionalno samoiniciativno in samoragulatorsko kulturo vrtičkarjev produktivno soočiti s celovito razvojno paradigmo mesta. To pa je mogoče doseči le z participativnim odločanjem, ki je podprto s participativnim raziskovanjem.

SUMMARY

Urban agriculture becomes more and more important element of sustainable development of the towns/cities and metropolis in the developed industrial countries. It is not a matter of nostalgia or "non-urban" habits of immigrants from rural areas, but a matter of the needs of townspeople, which are generated by city life itself. Variety of types and models of urban agriculture, from recreative gardens to market oriented business practices, shows that these needs are numerous and quite different. The key factor of further development of urban agriculture is municipal regulation that will be able to interlace productively the traditionally self-initiatives and self-regulations of the city gardeners with the holistic development paradigm of the city. This might be attained by participatory decision-making that is backed by participatory research.

VIRI

- Bhat V., Kongshaug R. 2005. Making the Edible Landscape. A Study of Urban Agriculture in Montreal. Mc Gill.
- Bruinisma W., Hertog W. 2003. Annotated Bibliography on Urban Agriculture. ETC Agriculture Programme. Leusden.
- Community Supported Agriculture. 2007. Wikipedija. http://en.wikipedia.org/wiki/Community-supported_agriculture#References (25.9. 2007).
- Cornwall A., Jewkes, R. 1995. What is participatory research? Soc.Sci. Med. Vol.41/12: 1667-1676.

- Christensen R. 2007. SPIN-Farming: advancing urban agriculture from pipe dream to populist movement. *Sustainability: Science, Practice, & Policy (SSPP)* 3(2). <http://ejournal.nbii.org/archives/vol3iss2/communityessay.christensen.html>
- de Zeeuw H. I. 2003. Urban agriculture in East and Central Europe; Selected findings of the SWAPUA project. V: Editors : Issues and the Future of Ecocity Development. Proceedings of the Internet Conference on Ecocity Development. Fifth Eco-City Conference, 20-23 of August 2002, Shenzhen, China. <http://www.ias.unu.edu/proceedings/icibs/ecocity03/papers/zeeuw/paper.html>
- DeMuth S. 1993. Defaning Community Supported Agriculture. USDA. <http://www.nal.usda.gov/afsic/pubs/csa/csadef.shtml> (4.12.2007).
- FAO. 1996. The State of Food and Agriculture 1996. Rome, FAO.
- FAO. 1999. Urban and peri-urban agriculture, a report to the FAO Committee on Agriculture (COAG), which met in Rome on 25-26 January 1999. <http://www.fao.org/unfao/bodies/COAG/COAG15/X0076e.htm> (25.11.2007).
- Knowd I., Mason D. Docking A. 2005. Urban Agriculture: The New Frontier. V: SOAC Conference 2005. Changing City Structure. http://www.griffith.edu.au/conference/soac2005/published_papers/city_structures/str23a.pdf (5.12.2007)
- Local Harvest: Real food, real farmer, real community. <http://www.localharvest.org/csa.jsp> (6.12. 2007).
- Madelano M. I. 2001. Cities of the future: urban agriculture in the third millennium. *Food, Nutrition and Agriculture* 2001/ 29. http://www.fao.org/docrep/004/Y1931M/y1931m03.htm#P0_0 (26.11.2007).
- Mason D. 2006. Urban agriculture. A report of an overseas study trip by David manson 2006 Churchill Fellow. <http://www.urbanagricultureworldwide.blogspot.com/> (27.10.2007).
- Mougeot, L. 2006. Growing Better Cities. Urban Agriculture for Sustainable Development. Toronto, Ballenford.
- Mougeot L. 2001. Cities Feeding People Program. Food for the CitiesFood for the Cities. Istanbul, 6. junij 2001 <http://idrinfo.idrc.ca/archive/corpdocs/120864/LucatUN.pdf> (25.10.2007)
- Odlok o urejanju vrtičkarstva na območju ljubljanskih občin. Ur. l. SRS 15/1985: 878-879.
- OECD. 2001. Multifunctionality: Towards an Analytical Framework. Paris, OECD.
- Oltersdorf U. 2003. Impact of nutrition behaviour research on nutrition programmes and nutrition policy, *Appetite*, Volume 41, Issue 3, December 2003, Pages 239-244.
- Petts J. 2001. Urban Agriculture in London. Series on Urban Food Security. Case Study 2. WHO-Regional Office for Europe (<http://www.euro.who.int/document/e72421.pdf>) (14. 10. 2007).
- Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije. 2002. Sožitje med mestom in podeželjem. <http://www.ruralur.si/sozitie/program.html> (26.11.2007).
- RUAF. 2007a. Agriculture on the Policy Agenda: A Reader on Urban Agriculture. <http://www.ruaf.org/node/91> (25.8.2007).
- RUAF.2007b. Foundation. Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security. What is Urban Agriculture). <http://www.ruaf.org/node/512> (27.9.2007)

- Simoneti M. 1997. Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtničarstva v Ljubljani. MOL, Oddelek za kulturo in raziskovalno dejavnost. Ljubljana.
- Simoneti M., Kranjc U. 2007. Za urejeno podobo mestnih vrtničkov. Glasilo MO Ljubljana 12 (6-7).
- Sommers P., Smith. J.:1994. Promoting Urban Agriculture: A Strategy Framework for Planners in North America, Europe and Asia. The Urban Agriculture Network. Washington.
- Spin Farming. 2007. <http://www.spinfarming.com/whatsSpin/> (6.12.2007).
- Sullivan D. 2006. Small is beautiful...and profitable. The New Farm. <http://www.newfarm.org/features/2006/0606/somertontanks/sullivan.shtml>
- UN Habitat. 2003. The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action. UN Habitat. http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf (25.11.2007).
- UN 2005. Agenda 21: Chapter 5, Demographic dynamics and sustainability. UN, Agenda 12. <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21chapter5.htm> (25.11.2007).
- UN. 2006. World Urbanization Prospects: The 2005 Revision. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. <http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005wup.htm> (25.11.2007)
- UN Habitat. 2007. Urban and Regional Economy. UN Habitat. <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=292&id=1388> (25.11.2007).
- Vastl N. 2001. Vrtničarstvo. Prostorski plan MOL. Mestna občina Ljubljana, Mestna uprava, Oddelek za urejanje prostora. <http://ppmol.org/urbanizem5/mainpager.php?get=33> (25.10.2007).
- Zakotnik Mavčec J. 1998. Slovenci se nezdravo prehranjujemo, pogosto obolevamo in umiramo zaradi kroničnih bolezni. Država zamuja s prehransko politiko. ISIS 1998/3. <http://www.mf.uni-lj.si/isis/isis98-03/html/mavceec24.html> (26.11.2007).
- Yoveva A., Gocheva B. Voykova G., Borissov B., Spassov A., 1999. Sofia: urban agriculture in an economy in transition. V: Growing Cities Growing Food: Urban Agriculture on Policy Agenda. Workshop. Havana, Cuba 11.-15.10. 1999. <http://www.ruaf.org/node/76> (12.12.2007).